

РЕЦЕНЗИИ И ОТЗИВИ

СЛАВИ СЛАВОВ. ФИЛОСОФИЯ НА ИСТОРИЯТА В БЪЛГАРСКАТА ОБЩЕСТВЕНА МИСЪЛ. С., 1994. 199 С.

В последните няколко години се наблюдава известно активизиране на изследваческия интерес към въпросите на философията, теорията и методологията на историята. И както винаги в тази проблематика, много по-предприемчиви и енергични от историците са философите. В рамките на това „правило“ е и книгата на проф. д-р Слави Славов „Философия на историята в българската обществена мисъл“.

В краткия предговор авторът формулира най-общо предпоставките за своето изследване и целите му. Той подчертава обстоятелството, че в последните години се е натрупал значителен брой философско-исторически проучвания. Отбелязани са някои конкретни заглавия. Неясен обаче остава критерият, по който е направен подборът, след като са пропуснати книгите на безспорно най-плодовития български автор в областта на теоретико-историческото изследване — проф. д-р Желязко Стоянов. Опирайки се на издадената до момента литература, Сл. Славов смята, че са налице необходимите научни предпоставки за създаване на една цялостна философия на българската история. Подобна категоричност едва ли е оправдана. На първо място, от контекста на написаното става ясно, че авторът има предвид такава философия на българската история, която би имала одобрението на цялата ни наука. Невъзможно е да се достигне до една-единствена всеобщо възприета гледна точка върху философските проблеми на историческото ни развитие, затова е неточно да се говори за философия на историята в единствено число. В рамките на една наука, освободена от идеологически диктат и развиваща се изключително в руслото на вътрешноприсъщата си логика, е не само нормално, но и здравословно (за самата наука) наличието на различни, дори противоборстващи философски концепции.

Трудно можем да се съгласим и с тезата, че в наше време са налице необходимите научни предпоставки за по-сериозна работа в областта на философия на историята. В България никога не е имало (и в момента няма) благоприятна обстановка за такива проучвания. Сериозните философско-исторически издирвания винаги са били заправани в някой прашен ъгъл на общественото познание, притиснати от конюнктурните изисквания на политическата ситуация, от традиционно емпиричната българска историопис и от ориентираната в други посоки българска филосо-

фия. Аз лично съм песимистично настроен относно доброто бъдеще на философскоисторическите издирвания в България. Книгата на Сл. Славов в известен смисъл е опора за подобен песимизъм.

В началото на своята книга авторът излага и своето мнение за предмета на т. нар. философия на историята. Той смята, че това е „онази област на философското познание, отнасяща се до общите закони на историческия процес, насоките и хода на историята, разкриване методите на нейното познание“ (с. 8). Очевидно Сл. Славов споделя едно традиционно „широко“ тълкуване на понятието, включващо два относително самостоятелни кръга проблеми — онтологически (философските проблеми на обективния исторически процес) и гносеологически (теоретичните проблеми на историческото познание). Разбира се, възможно е да се спори доколко безспорно е включването на гносеологическите въпроси във философско-историческата проблематика. В края на предговора Сл. Славов дефинира твърде амбициозната цел на книгата си. За него тя е „първи опит да се анализират и оценят от философско гледище основните идеи, тези и концепции на българските мислители по философските въпроси на историята“ (с. 10).

Първата част на съчинението, която според авторския замисъл трябва да служи като увод, е посветена на философско-историческите идеи в средновековната българска духовна култура. Тук Сл. Славов маркира някои отделни философско-исторически идеи в известния надпис на Персиан от Филипи, в творчеството на Климент Охридски, Йоан Екзарх, Константин Преславски, в богомилската книжнина, у Презвитер Козма, у Патриарх Евтимий, поп Пейо, Матей Граматик, Йосиф Брадати, Теофан Рилски и Партений Павлов[ич]. Изложението няма претенции за изчерпателност и завършеност. Авторът стига до извода, че през средновековието отделните философско-исторически идеи са в рамките на християнската религия. Без да се впускам в конкретен анализ на написаното, иска ми се да обърна внимание на някои тези, с които не съм съгласен.

При анализа на апокрифа „Слова за Сиви́ла“ авторът съвсем не на място употребява понятието „интернационализъм“. Чрез него той се опитва да включи някои реални или фиктивни качества на българина от средновековието в определена ценностна система. Сл. Славов акцентува на обстоятелството, че средновековният български книжовник, характеризирайки гърците като цяло в негативна светлина, споменава и позитивната особеност, че те обичали църквите. От този детайл авторът построява цяла народопсихологическа теория, а именно че българинът се е отнасял към съседите си винаги с известна доза обективност. Това качество на българския народ е назовано „интернационализъм“. Тук авторът изпада в комичната и абсолютно недопустима ситуация да използва за нуждите на своя анализ на духовни явления от средновековието термини, възник-

нали в съвсем друга цивилизационна среда, носещи съвсем различно същностно и емоционално излъчване.

В края на увода (с. 29) Сл. Славов пише, че още по времето на Партевий Павлов[ич] „се очертават двете линии на развитие на обществената мисъл през българското Възраждане — прогресивна, материалистическа, революционно-демократическа и реакционна, идеалистическа, просветителска“. Срещайки подобни твърдения, читателят неволно се стряска и бърза отново да погледне годината на издаване на книгата. Оценяването на просветителската линия в развитието на обществената мисъл през Възраждането като реакционна няма никакви основания и е изцяло в рамките на отдавна отречена, силно идеологизирана историописна парадигма.

В част първа на книгата е направен опит да бъдат разгледани философско-историческите идеи в българската възрожденска обществена мисъл. Този материал е анализиран в две глави, обособени по хронологически признак. В първата глава са представени някои идеи на Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Неофит Бозвели, Иван Селимински, Георги Раковски и Петър Берон. Много е трудно в този материал да се доловя някаква вътрешна логика или стремеж към обособяване на водещи тенденции. По-цялостен характер имат очерците за Иван Селимински и Раковски. В голямата си част те са лишени от оригиналност и всъщност преповтарят по-стари съчинения. Особено показателно в това отношение е написаното за Петър Берон, където е направен кратък преразказ на някои тези на Михаил Бъчваров. Странно впечатление прави цитирането в качеството на авторитетно съчинение в областта на историята на небезизвестната книга на Тодор Павлов „За марксистическа история на България“ от 1954 г. (с. 30). Никой сериозен изследвач днес не би си позволил да строи собствени концепции на основата на изключително конюнктурните писания на бившия председател на БАН. Трагикомичен ефект у читателя предизвикват аналозиите между идеи на д-р Иван Селимински и В. И. Ленин (с. 49). Сл. Славов сравнява пожеланието на Селимински за издигане „нравственото положение“ на българския народ през Възраждането с Лениновото тълкуване на социализма като строй на „цивилизовани кооператори“. Намирането на общи елементи в тези идеи демонстрира преди всичко елементарност в подхода и очевидна теоретическа безпомощност.

В глава втора на част първа са включени кратки очерци за някои теоретични възгледи на Тодор Икономов, Марко Балабанов, Любен Каравелов и Христо Ботев. В тази глава авторът се е опитал да съсредоточи вниманието си преди всичко върху идеята за историческото развитие.

Втората, по-обемиста част от книгата, е посветена на отделни елементи от философско-историческото знание в България след Освобождението. Първата глава е съставена от четири самостоятелни очерка, в кои-

то се разглеждат възгледите на философите Иван Гюзелев, Никола Алексиев, Димитър Михалчев и Александър Николов. Най-кратък е очеркът за Иван Гюзелев. В него е направен анализ на основните тези, съдържащи се в студията му „Значението на Балкана за историческото развитие на България“. Пропуснато е да се отбележи, че идеите му оказват сериозно влияние върху отделни гледища на Боян Пенев и Петър Мутафчиев.

Значително по-обемен е очеркът за философско-историческите възгледи на загиналия през Балканската война доцент от Софийския университет Никола Алексиев. Направен е опит да се анализира само едно от съчиненията му — обемистото (над 600 с.) изследване за философията на историята на Иполит Тен. Стига се до извода, че Алексиев прави опит да отхвърли механистичните и биологически разбирания за обществото и историята.

По-нататък Сл. Славов продължава с анализ (или по-скоро преразказване) на някои основни моменти от изследванията на Димитър Михалчев. Не става съвсем ясно защо той е определен като футуролог (с. 113). Дванадесетте страници, посветени на книгата на Александър Николов „Система на историята. Част I — Теория на историческия процес“, едва ли са оправдани предвид слабата известност на този автор и обстоятелството, че неговите възгледи нямат обществена значимост.

Книгата завършва с два очерка за теоретичните възгледи на видните български историци Петър Бицилли и Петър Мутафчиев. Единственото по-определено впечатление, което те оставят у читателя, е, че явно Сл. Славов не познава цялостното творчество на Бицилли (и по-специално „Увод в изучаването на новата и най-новата история (Опит за периодизация)“), а по отношение на Мутафчиев се придържа към добре известните анализи на проф. Васил Гюзелев.

Защо книгата на Слави Славов предизвиква у мене песимистични размисли за бъдещето на философско-историческите издирвания в България? На първо място, поради очевидното разминаване между мащабни амбиции и крайни резултати. „Първият опит да се анализират и оценят от философско гледище основните идеи, тези и концепции на българските мислители по философските въпроси на историята“⁴ представлява всъщност механичен сбор от кратки и повърхностно написани очерци, без ясна мотивация защо авторът се е спрял на определени автори, а други е подминал. Книгата демонстрира слаба историографска осведоменост. За всички разгледани в нея мислители съществуват по-нови, ценни изследвания, които явно са останали неизвестни за автора. Неприятно впечатление прави упоритото придържане към тези, за които най-малко можем да кажем, че са отдавна остарели.

Книгата обединява по един наистина неподражаем начин преразкази на съчиненията на отделните автори, банални, в духа на най-лошата

публицистика аналогии със събития от съвремеността (напр. сравнението между егоизма, с който Византия защитавала своите интереси през средновековието, и егоизма, с който „някои цивилизовани страни“ в наше време защитиха интересите си в района на Персийския залив — с. 178 — 179) и непрестанни призови за научност. В по-голямата си част книгата се опира върху структурата и фактическия материал на отдавна остарялата тритомна „История на философската мисъл в България“. На много места съчинението на Слави Славов представлява нейно кратко резюме. Един характерен пример — очеркът в „История на философската мисъл...“, посветен на Никола Алексиев, завършва така: „Той (Никола Алексиев — б. м., Н. П.) свежда историческите закономерности към психологическите. За Н. Алексиев историята е народопсихология. Единствено историческият материализъм на Маркс и Енгелс посочи правилно обективното съществуване и спецификата на историческите закони. Но доколкото Тен и Алексиев признават, че има историческа закономерност, и се борят против онези автори, които я отричат, те са прави и тези моменти трябва да се признаят за ценни в техните исторически възгледи“ (т. II, с. 319). У Славов края на очерка за Никола Алексиев гласи така (без да е цитат): „... д-р Н. Алексиев свежда историческите закономерности до психологическите, а историята — до народопсихологията. В случая е важно да подчертаем, че той, а и Тен, признават историческата закономерност“ (с. 112).

За книгата на Слави Славов биха могли да се изложат още нелицеприятни констатации. Мисля, че това не е необходимо. Крайната печална оценка е, че тази книга не допринесе с нищо за реалното придвижване напред на важната, но занемарена научна дисциплина философия на историята.

Николай Проданов